

SETOMAA PÄRIMUSÖPPE METOODILINE KIRJELDUS JA AINEKAVAD

Koostajad:

Töörühma juht: Maarja Hõrn

Eksperdid: Nele Reimann, Aira Tarros, Sigre Andreson, Maret Vabarna, Piret Ziugand, Eva Sulaoja, Ilme Hoidmets

Toimetaja: Silvi Palm

Selle dokumendi sisu eest vastutab ainuisikuliselt MTÜ Setomaa Liit ning selles kajastatu ei peegelda mingil juhul Programmis osalevate riikide ega Euroopa Liidu seisukohti.

Eesti-Vene piiriülese koostöö programmi 2014-2020 eesmärk on edendada piiriülest koostööd Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahel, et soodustada sotsiaalmajanduslikku arengut mõlemal pool ühist piiri. Programmi koduleht on www.estoniarussia.eu.

See, mis sind puudutab, jääb sinu sisse.

Lapsepõlv on väärtus.

Elu on pärimus ja pärimus on elu.

SISSEJUHATUS

2007. aastal algas omakeelse pärimusõppe võrgustiku rajamine Setomaa valdade liidu eestvõttel (*vedosnik* Nele Reimann) ja kohalike õpetajate abiga Värskas gümnaasiumis (õp-d Maret Vabarna ja Ilme Hoidmets), Mikitamäel (õp Vello Jüriöö), Meremäel (õp-d Evi Kambrimäe ja Silvi Palm) ja Misso põhikoolis (õp Ülle Orhidejeva). Pärimuskultuuri õpilastele mõeldud ühissetevõtmised on olnud traditsioonilised pärimusõppepäevad ja õppereisid. Omakeelsetest kooliõpikutest on koolides tarvitusel „Seto lugõmik” ja „Seto aabits” koos õpetajaraamatuga, lisaks on kasutusel erinevat setokeelset kirjavara. Seto pärandkultuuri teemasid on kavas siduda ka aineõpetusega: ajalootundides kõnelda paikkonna ajaloost, käsitööna õpetada seto rahvuslikku käsitööd ja muusikaõpetuses tutvustada seto leelot. Setokeelne pärimustund koolis ei taga küll keelelist põlvkondlikku järjepidevust, kuid igal koolilapsel on võimalus tundma õppida oma kultuuripärandit.

Perimüsoppusõ tunni on tunniplaanis võrdselt teiste õppeainetega. Omakeelsetes tundides osaleb ühe õppeaasta jooksul umbes 60 õpilast kogu Setomaalt. Põhikooli pärimusõppe alus on ainekava „Seto keel ja kultuur. *Seto kiil' ja kultuur*”, mis jaguneb kooliastmeti kolmeks kursuseks: setokeelne algõpe (I kooliaste: 1.–3. kl), setokeelne kodulugu (II kooliaste: 4.–6. kl) ja seto keel ja kultuur (III kooliaste: 7.–9. kl). Värskas gümnaasiumi kultuurisuuna (IV kooliaste) kursus käsitleb omakorda süvendatult seto kultuurilugu. Ühe nädalatunniga ei hakka eestikeelne laps veel seto keeles kõnelema, aga võimalik on kujundada tema väärtushinnanguid, anda talle teadmisi oma kodukandi ja Setomaa kohta laiemalt.

Setomaa koolide pärimusõppe metoodiline abimaterjal on loodud projekti “Heritage Teaching” raames. Metoodika loomisel osalesid kolme Setomaa kooli pärimusõppe tunde läbiviivad ja pärimusõpet lõimivad õpetajad, kes moodustasid vastava ekspertgrupi. Ekspertgrupp alustas tööd aprillis 2019. Ekspertgrupi tegevuse eesmärk oli täiendada ja uuendada pärimusõppe olemasolevat ainekava ning luua metoodiline juhendmaterjal ainekava kasutamiseks.

Metoodilise materjali loomise eel viidi 2019. aasta kevadel läbi küsitlus Setomaa koolide õpetajate, õpilaste ja lapsevanemate seas, et kaardistada pärimusõppe tugevused ja nõrkused ning kasutada neid andmeid ainekava täiendamiseks ning metoodika pidepunktide

loomisel. Tulenevalt küsitluse tulemustest, ekspertide kogemusest ja projektõppe koolitusest selgitasid eksperdid välja olulised põhimõtted, mida tuleks arvestada pärimusõppe ainekava rakendamises nii pärimusõppe kui ka teistes ainetundides.

Käesoleva metoodilise juhendmaterjali eesmärk on kirjeldada ekspertide poolt välja toodud ja katsetatud põhimõtteid, mida pärimusõppe õpetajad arvestavad aine kava rakendamisel, metoodilist kirjeldust tegevuste läbiviimiseks etappidena ning pärimusõppe aine kava täitmist ning pärimusõppe temaatika käsitlemist toetavaid koostöövorme ja nende kirjeldusi.

- Esimeses osas on välja toodud ainekava rakendamise põhimõtted, mis kirjeldavad tõekspidamisi ja väärtusi, mida õpetaja peaks silmas pidama Setomaa pärimusõppe ainekava rakendamisel kas ainetunnis või lõimingus teistesse ainetesse.
- Teises osas on lahti kirjeldatud ainetundide läbiviimiseks sobilik metoodiline vorm etappidena, et lihtsustada ainekava teemade käsitlemist. Metoodilise vormi etapid aitavad õpetajal toetuda esimeses osas kirjeldatud põhimõtetele ja väärtustele ning luua ühtse terviku temaatikale, mida õpetaja ainekavast lähtuvalt lastega käsitleda soovib.
- Kolmandas osas on välja toodud erinevad koostöö vormid, mida ühistegevustena pärimusõppe õpetajad on katsetanud ja mis on olnud abiks pärimusõppe ainekava temaatika õpetamisel. Koostöö vormid toetavad tundide läbiviimist, õpilaste aktiivsust ning köidavad pärimusõppe ainekava teemad aasta lõikes ühtseks tervikuks.

I OSA

SETOMAA PÄRIMUSÕPPE ÕPETAMISE PÕHIMÕTTED JA VÄÄRTUSED

Pärimusõppe metoodika käsitleb ainekavas esitatud eesmärkide täitmist kui väikeste teemaprojektide läbiviimist. Sellest tulenevalt tugineb pärimusõppe ainekava kasutamist toetav metoodika järgmistele põhimõtetele ja väärtustele.

Pärimusõppe lähtub õpilase huvidest ja individuaalsusest

2019. aasta kevadine pärimusõppe teemaline küsitlus näitas, et õpilased soovivad olla kaasatud pärimusõppe tundide planeerimisel ning avaldada tundide sisu ja tegevuste osas arvamust. Pärimusõppe tundides arvestab õpetaja õpilaste erinevaid teadmisi seto kultuurist ning erineva tugevusega kultuurilist tausta. Sellest tulenevalt saavad õpilased rääkida kaasa ainekava teemade ja eesmärkide saavutamise kavandamisel ning anda sisendeid tundide läbiviimiseks. Eelnevalt arvesse võttes koostatakse õpilastega ühiselt temaatika käsitlemiseks kava, lähtudes õpilaste eelteadmistest, praktilisest huvist ning huvipakkuvatest küsimustest.

Erinevate osapoolte kaasamine pärimusõppes

Pärimusõppe on oma olemuselt tugevalt seotud kohaliku kogukonnaga, kultuurikandjate ja õpilaste perekondadega. 2019. aasta pärimusõppe teemaline küsitlus näitas, et õpilased saavad oma põhilised teadmised pärimusõppest tänasel päeval koolist, kuid tugevat seost nähakse ka pärimus aine teadmiste ja vanemate ja vanavanematega suhtlemise vahel. Kuna seto kogukonnas leidub palju kultuurikandjaid, kes saavad rikastada õpilaste pärimusõppe tunde koolis, on oluline luua koostöö kogukonnaga ning kaasata pärimusõppe tõhusama tulemuse saavutamiseks õpilaste perekondasid.

Pärimusõppe nähtavus kooli keskkonnas, visualiseerimine

_____ Õpetajate praktika on näidanud, et õpilased omandavad mitmeid teadmisi väljaspool tundi passiivse õppimise abil. Passiivse õppimise all peame silmas kogu kooli keskkonda ja visuaalset välimust. Õpilased märkavad kooli keskkonnas pärimusõppe teemalisi visuaalseid õppevahendeid ning kinnistavad oma teadmisi nendele vahenditele toetudes. Seetõttu on antud metoodika üheks põhimõtteks pärimusõppe kajastamine kooli keskkonnas kasutades erinevaid visuaalseid võimalusi (kirjeldused, kunstitööd, joonised jm). Visuaalsed materjalid võivad kajastuda ka pärimusõppe tundides läbivõetud teemasid plakatite või postrite näol ning on eelistatult õpilaste kujundatud ja valmistatud.

Erinevate meelte kasutamine pärimusõppes

Pärimusõppe võimaldab õpilasel kasutada õppimises erinevaid meeli. Nii saab pärimusõppe läbi praktilise tegevuse rikastada õpilaste maitsemeeli pärimus toidu valmistamisel, anda võimaluse tutvuda erinevate materjalidega käeliste tegevuste raames, kuulata pärimuse temaatilisi lugusid/laulusid, vaadata erinevaid filme. Pärimus ainet käsitlev õpetaja peab silmas, et õpilastel oleks võimalik erinevate praktiliste tegevuste raames kõiki meeli rakendada ja seeläbi avardada oma loovust. Provotseerides õpilasi erinevate

situatsioonidega, kutsub õpetaja õpilastes esile uusi küsimusi ja saab kaardistada enda jaoks õpilastele huvipakkuvaid teemasid.

Aeg ja tempo mõiste, õppimise protsessi tähtsustamine pärimusõppes

_____Pärimusõppe ainekava käsitledes peab õpetaja silmas, et õpilastel oleks aega keskenduda huvipakkuvatele teemadele. Põhirõhku pööratakse õppimise protsessile ja seeläbi kinnituvatele teadmistele erinevates vormides. Pärimusõppe ainekava teemad on käsitluses väikeste teema projektidena, mille vahekokkuvõtteid võimaldavad teha Setomaa koolide ühisüritused.

Erinevad koostöövormid kui pärimusõpet toetavad tegurid

_____Pärimusõppe õpetajate poolt on proovitud erinevaid koostöövorme, mis võimaldavad toetada ainekavas esitatud eesmärkide ja oskuste täitmist. Antud koostöö vormidena on välja toodud ekskursioonid, lõimitud tunnid, seto kultuuri nädala sündmused, pärimus temaatilised õpilasvõistlused ja Setomaa suursündmused.

Praktilise tegevuse osakaal pärimusõppes

_____Pärimusõppe tunnid ja tegevused põhinevad eeskätt praktilistel võimalustel, kus õpilased saavad ise katsetada, kogeda, proovida ja valmistada, et tunda vahetut kogemust pärimusest ning olla osa kogukonnast. Praktilised tegevused võivad olla väike osa pärimusõppe tunnist kui ka suurema vastutusega tegevused mõne sündmuse, õppekäigu organiseerimisel. Oluline on õpilaste kaasatus ja aktiivne tegutsemine käsitluses oleva teema raames.

Narratiivsete lugude tähtsus pärimusõppes

_____Pärimus ja pärimuse temaatika põhineb väga suurel osal narratiivsetele lugudele. Varasem pärimuse "õppimine" on toimunud kogukonnas ja peredes läbi lugude jutustamise. Seetõttu on lugude roll ka kooli pärimusõppe tundides oluline. Läbi lugude saab läheneda erinevatele ainekavas esitatud teemadele loovalt ja pakkuda teema käsitlemiseks raamistikku, millele ehitada üles teemaarendus ja praktilised tegevused.

Pärimusõppe ainekava loomine teistesse ainetundidesse

Seto kultuuri ja keele ainekavas püstitatud eesmärkide täitmist toetab lisaks seto keele ja kultuuri tundidele seto temaatika loomine teistesse õppeainetesse.

Valik näiteid erinevatest lõimise võimalustest:

- muusika – rahvamuusika: helinäited seto lauludest ja pillilugudest, seto laulude laulmine, tutvumine seto rahvapillidega, võrdlemine eesti ja vene rahvamuusikaga
- eesti keel – murded: seto keel (murrak), setokeelsete tekstide kuulamine, lugemine, lavastamine
- ajalugu – Setomaa ajalugu
- vene keel – laensõnad seto keeles
- loodusõpetus – taimede ja loomade setokeelsed nimevasted, Setomaa loodusväärtused
- matemaatika - setokeelsed arvsõnad
- kunstidõpetus – seto mustrid, arhitektuur, Setomaa maastikud
- tööõpetus – seto tarbeesemed, rahvarõivad, toit
- kehaline kasvatus – endisaegsed sportlikud tegevused, mängud
- geograafia – Setomaa kaart, kohanimed, pinnavormid
- arvutiõpetus – setokeelsed arvutimängud

Lõimitud õppe tunde saab läbi viia ka koolivälises keskkonnas. Mõned näited:

1. Talumuuseumis saab tutvuda endisaegse talukultuuriga läbi praktiliste tegevuste (käsitöö, endisaegsed töövahendid ja võtted, toidu valmistamine, kombed, nendega seotud sõnavara jne).
2. Tund rannakülas võimaldab tutvustada kalapüügiga seonduvat, mis on ka üks setode ajaloolisi tegevusalasid (kalad, kalapüügivahendid, veesõidukid, kala töötlemine, kalatoidud, kombed ja nendega seonduv sõnavara jne).

II OSA

METOODIKA KIRJELDUS JA VIITED AINEKAVALE

Setomaa koolide pärimusõppe ainekava on loodud nii põhikooli kui gümnaasiumi astmele. Setomaa pärimusõppe ainekava on koostatud ajaloolise Setomaa koolide iga kooliastme erinevas vanuses õpilastele. Õppeaine seto keel ja kultuur õppimise eesmärgiks on anda Setomaa koolide õpilastele teadmisi seto keelest, kohalikust seto kultuurist ning kirjandusest. Kooliõpilased saavad süvendatult teadmisi oma kodupaiga ja ajaloolise Setomaa ajaloost, loodusest, vanast pärimus- kultuurist ja Setomaa tuntud inimestest ning olulistest sündmustest. Õpetus suurendab lugupidamist seto kultuuripärandi vastu, süvendab vastutust tuleviku suhtes ja aitab kaasa seto keele ja kultuuri säilitamisele järgmiste põlvkondade jaoks.

Kõigis kooliastmetes on õppetöö käigus oluline ka seto keele oskuse arendamine nii kuulamise, rääkimise, lugemise kui kirjutamise abil.

Ainekavas on välja toodud õpilaste eeldatavad oskused teemakäsitluse lõppedes. Eesmärkide täitmine toimub pärimusõppe ainetundide ja lõimitud tundide vormis väiksemate teemaprojektide blokkidena. Tundide temaatika tuleneb laste vanuseastmest; laste eelteadmistest käsitletava teema piires; laste küsimustest ja huvidest antud teema kohta lähtudes ainekavas esitatud eesmärkidest.

Teemade jaotuse otsustab õpetaja õppeaasta alguses pidades silmas ühisürituste kalendris etteantud kokkusaamiste iseloomu ja temaatikat. Ühe teemakäsitluse pikkuse määrab kahe ühisürituse vaheline aeg. Antud aja jooksul saavad õpilased osaleda oma õppimise juhtimises esitades küsimusi ja teemaarendusi. Teema uurimise käigus valmib õpilaste õppeprotsessi ja teadmisi väljendav visuaalne väljapanek või väljund koolide ühisürituseks.

Visuaalne väljund kajastab õpilaste õppeprotsessi - näitab allikaid, õpilaste huvi ja tegevusi. Valminud visuaalne väljund paigutatakse õpperuumi või koolikeskkonda kõigile nähtavale kohale. Visuaalse väljundi materjalid võivad olla joonistused, kleepetööd, arvutil tehtud plakatid, fotod, kirjeldused, kirjalikud lood jne. Ühisüritusel osalemisel näitavad õpilased omandatud teadmisi ühistes praktilistes tegevustes. Väljund võib käsitleda ka sündmuse ettevalmistamist ja planeerimist. Teema lõppedes tehakse kokkuvõtte uutest teadmistest - refleksioon.

Õpetaja roll: Süstematiseerida õpilaste küsimused ja teadmised, aidata leida sobivad materjalid (nii teoreetilised kui praktilised), toetada õpilasi info otsimisel, suunata allikateni.

Õpilase roll: Osaleda aktiivselt teema arenduses, esitada küsimusi ja seostada uusi ja olemasolevaid teadmisi.

TABEL 1.1 Ainekava rakendamise metoodika etappide kaupa

	<u>Kirjeldus</u>	<u>Vastavus ainekavas</u>
1.osa Tegevuse planeerimine	Kaardistamine ja planeerimine Õpetaja selgitab välja õpilaste eelteadmised käsitletava teema kohta. Õpilased väljendavad oma soovi teema käsitluse osas (mida nad juba	Õpetuse eesmärgid Ainekavas vastab antud tegevus alalõigule õpetuse eesmärkidest vastava kooliastme lõikes. Õpetaja valib eesmärgid lähtudes

	<p>teavad, mida tahavad teada). Õpetaja süstematiseerib õpilaste küsimused alateemadeks. Ühiselt arutletakse, kuidas antud teema saaks olla uurimisobjekt, milline võiks olla valmiv väljund, mida oleks vaja väljundi loomiseks, kust võiks saada informatsiooni ja materjale. Jagatakse ülesanded ja luuakse ka ajaline tegevusplaan. Otsustatakse materjalide vajadus ja saadavus. Õpetaja saab olla ka provotseerija (pakkudes välja ise mõne teema, viies läbi õppekäigu, näidates mõnda filmi jne).</p>	<p>kaardistamise tulemusest. Eesmärgid on vastavuses käsitluses oleva teemaga ja õpilaste võimetega. <i>Näide: õpilastega vesteldes selgub, et õpilased saavad aru lihtsamast seto keelsest kõnest ning nad tahavad jagada lugusid oma kodust. Õpetaja kasutab ainekavas 1.1 (seto algõpetus I kooliastmele) esitatud eesmärke, valmistab ette vestlused ja küsimused seto keeles ning liigub edasi tegevuste ja teema arenduse juurde.</i></p>
<p>2.osa</p> <p>Tegevuse läbiviimine, temaatika läbimine</p>	<p>Tegevus</p> <p>Õpilased on andnud sisendi teema arendamisel ning koos õpetajaga otsustanud teema käsitluse üle. Algab info töötlemine ja kasutamine visuaalse väljundi loomiseks. Teema arendamiseks kasutatakse erinevaid õppevorme (õppekäik, aktiivtegevus, matkad, väljasõidud, ühisüritused jm).</p> <p>Tunni lõpus esitab õpetaja õpilastele küsimusi teema jätkamise suundade kohta ning dokumenteerib õpilaste arengu, teadmised ja küsimused uue tunni ja/või tegevuse planeerimiseks. Vanemate õpilastega annab õpetaja õpilastele vastutuse organiseerida teema arendamiseks järgmiseid tegevusi, õppekäike.</p>	<p>Õpetuse sisu</p> <p>Pakub ainekavas välja võimalusi eakohaseks teemaarenduseks ja ideid tegevusteks. Õpetaja suunab etteantud teema raames õpilasi kaasa rääkima ning pakkuma välja ideid teema arenduseks. <i>Näide: õpilased hakkavad rääkima lugusid oma kodust, õpetaja suunab ja uurib, milliseid lugusid Setomaast on laste kodudes räägitud. Õpilased pakuvad välja tegevusi, kuidas antud lugusid kajastad (joonistamine, kirjutamine, näidendi loomine). Õpetaja aitab õpilastel tegevust kavandada. Ainekavas kajastatud 1.2 temaatikad (seto algõpetus I kooliastmele).</i></p>
<p>3.osa</p> <p>Teema kokkuvõte</p>	<p>Vormistamine, refleksioon</p> <p>Teema käsitlemise ja õppimise käik vormistatakse visuaalseks väljundiks õpperuumidesse. Vajadusel lisatakse kommentaarid ja kaunistatakse väljapanek. Visuaalne kokkuvõte sisaldab õpilaste õppeprotsessi, tegevusi, teadmisi enne ja uusi</p>	<p>Õpitulemused</p> <p>Ainekava iga alateema kolmanda punktina on välja toodud tulemused, milleni õpilane teema läbides võiks jõuda. Antud alateema on vastavuses metoodilise tegevusega vormistamine ja refleksioon. Teema käsitluse</p>

	teadmisi pärast teema lõppemist.	lõppedes esitlevad õpilased oma tegevusi antud teema lõikes ning sellest tulenevalt dokumenteerib õpetaja enda jaoks õpilaste omandatud teadmised ja teeb vajadusel täiendavaid tegevusi järgmiste teemade lõikes, et õpitulemused õpilastele kinnistuksid. Näide: oma pere lugusid kirja pannes ja joonistades või sinna juurde seto sõnu kirjutades (õpitulemused 1.3, seto algõpe I kooliaste) näeb õpetaja, millised sõnad on lastel paremini omandatud; millised grammatilised vead esinevad ning milliseid uusi sõnu lapsed omandasid.
--	----------------------------------	--

III OSA

METOODIKAT JA AINEKAVA EESMÄRKIDE TÄITMIST TOETAVAD KOOSTÖÖ VORMID

Pärimusõppe ainekava eesmärkide täitmist toetavad traditsioonilised Setomaa koolide ühisüritused, mis põhinevad hea praktikana katsetatud koostöö vormides. Koostöö vormid on koolide ühised ettevõtmised, mis toetavad pärimusõppe ainekava raames tundides käsitletud teemasid ning aitavad teemadele anda praktilise väljundi.

Hea praktika koostöö vormidena on kasutuses:

- ekskursioonid
- võistlused
- suursündmused, ühisüritused, pühad (talsipühi, lihavõtted, Lindora laat, Seto muinasjutupäev, seto folk, seto kuningriigipäiv)
- seto kultuuri nädal
- hariduskonverents

TABEL 2.1 Ainekava täitmist toetavad sündmused õppeaasta lõikes

Aeg	Sündmus	Seos ainekavaga, rakendamine
September	<p>Õppereis</p> <p>Õppeekskursioonide eesmärgiks on toetada pärimuskultuuri ainekava täitmist. Õpilaste väljasõidud laiendavad õpikeskkonda ning aitavad paremini mõista ja omandada pärimusõppes läbitavaid teemasid. Õppeekskursioonid peaksid toimuma igas kooliastmes vähemalt üks kord poolaastas.</p>	<p>Väljasõidu teema ja objektid valitakse vastava kooliastme pärimusõppe ainekavale. Pärimusõpet toetavad väljasõidud saavad olla tulenevalt ainekava eesmärkidest näiteks</p> <ul style="list-style-type: none"> • Setomaa ringreis tutvustamiseks kohalikku loodusmaastikku ja ajalugu (muinasasulakohad ja -kalmistud, säilinud külaarhitektuur jne), • kohalikud kirikud, nende kunstiväärtused, kiriku- ja kalmistukultuur, • tutvumine Setomaa muuseumides oleva taluarhitektuuri, tarbeesemete, rahvarõivaste ning inimeste eluoluga. • õppekäigud Tartusse tutvumaks seto vaimse ja ainelise pärandiga Eesti Kirjandusmuuseumis, Eesti Rahva Muuseumis ja Rahvusrhiivis. • võimalusel ekskursioon Petseri kloostriisse ning Irboskasse.
Oktoober	<p>Seto kultuuri nädal</p> <p>Seto kultuurinädalal toimub terves vallas mitmeid seto kultuuriga seotud tegevusi ja sündmusi. Setomaa erinevais paigus toimuvad erinevad õpitoad, loengud, kontserdid, näitused, kokkusaamised, Setomaa teemaline viktoriin, tantsu- ja leeloõhtud jm. Lisaks kantakse seto rõivaid ja kõneldakse seto keeles,</p>	<p>Sagedamini toimuvad kultuuri tutvustavad ettevõtmised just koolides ja lasteaedades, kus tunnid seotakse seto kultuuriga. Ainekava eesmärkidest tulenevalt toimublõimitud õppe vormis lapsevanemate, kultuuritundjate, meistrite kaasamine ning suureneb praktilise tegevuse osakaal (seto toit, vööde, paelte punumine, laulumängud, tantsud, õppekäigud jm). Tegevuse jäädvustused</p>

	<p>heisatakse seto lipud.</p> <p>9. oktoobril tähistatakse pidulikult Setomaa päeva, kus esinevad Värska, Mikitamäe ja Meremäe koolide ning Värska Muusikakooli lapsed, tunnustatakse ka Setomaa tublisid tegijaid. Tavaliselt külastab kooli noorsootska.</p>	<p>jäävad kooli keskkonda joonistustena, fotodena, mustritena ja muul moel. Seto nädala sündmused Setomaal on avaldatud Seto Nädala facebooki lehel ja Setomaa valla kultuurikalendris. Kultuurinädalal toimunud õppe kasutegur on kindlasti suurem kui mõnel teisel ajal nt. pärimuse tunnis, kuna haaratud on massid ja see nädal on ka lastevanematele. Kultuuri põhiväärtused ja kujundamine on tihedalt seotud koduga.</p>
Oktoober	<p>Lindora laot</p> <p>28. oktoobril peetakse Lindora teeristis, Setomaa ja Võrumaa piiril, traditsioonilist sügislaata. Keegi ei tea, kui kaua on Lindoras laata peetud, ent arvatakse, et küllap aegade algusest peale. Laadal puudub programm ning ilmselt just seetõttu on tegu ühe ehedaima ja populaarseima laadaga kogu Eestimaal: kauplejad võtavad sageli juba nädal varem teepervel kohad sisse. See on laot, kus kaubeldakse nii toidu, käsitöö kui ka tööstuskaupadega, aga kui hästi läheb, siis ka eluskaubaga: pörsaste, lammaste, kasside, koerte, kanade ja hanedega. Muidugi saab laadalt head söögikraami kohe põske pista.</p>	<p>Lindora laot võimaldab pärimusõppe ainekava siduda praktilisse tegevusse mitmeid valdkondi silmas pidades. Antud temaatikasse saab lisaks pärimuse seisukoha siduda ka majandusõppe ning ettevõtliku kooli tegemisi.</p>
November	<p>Seto muinasjutupäev - Seto muinasjutupäev on traditsiooniline koolide ühissündmus, milleks valmistuvad õpilased seto keelse</p>	<p>Setomaa koolide pärimusõppe ainekava näeb ette erineva kirjanduse ja lugudega tutvumist ning lisaks ka seto keele õppimist vastavalt vanuseastmele ja õpilase võimekusele. Seto</p>

	muinasjutu või jutusõ esitlusega.	muinasjutupäev annab hea väljundi erinevate lugude õppimiseks ja nendega süvitsi tegelemiseks, lisaks saab sisse tuua seose perepärimuse ja lugudega.
November	<p>Hariduskonverents</p> <p>Setomaa koolide hariduskonverents tõstab igal aastal esile pärimusõppe hetkeseisu ja lahkab erinevaid valdkondi seoses seto keele ja kultuuri õpetamisega koolides ja väljaspool kooli. Lisaks tutvustatakse käimasolevaid haridusteelalisi projekte ning aasta jooksul valminud uurimistöid. Hariduskonverents annab võimaluse arutleda Setomaa koolide haridusküsimuste üle ning ühises arutelus luua uusi eesmäärke.</p>	Hariduskonverents on avatud kõigile ning on üheks võimalikuks väljundiks gümnaasiumi ainekava silmas pidades gümnaasistidele. Ainekavast tulenevalt tutvuvad õpilased ka koduloo uurimise akadeemilise poolega, mille esitlemiseks sobib ka hariduskonverents.
Detsember	<p>P.Haavaoksa luulepäev</p> <p>Oma seto keeles kirjutamise ja lugemise oskust ning teadmisi pärimuskultuurist ja käsitööoskusi on õpilastel võimalik proovile panna osaledes erinevatel konkurssidel ja võistlustel. Kindlasti on selles tegevuses väga oluline õpetaja suunav, julgustav ja innustav osa.</p> <p>Traditsioonilised ainealased konkursid ja võistlused, mis võimaldavad õpetajal suunata õpilasi seto keeles end väljendama ning seeläbi ka toetavad ainekava eesmärkide täitmist.</p>	<p>Lisaks samalaadsed konkursid, mis võimaldavad kirjutada ja väljendada end läbi seto pärimuse on järgmised</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Seto kultuuri nädalal toimuv viktoriin (osalejad nii Setomaalt kui ka väljastpoolt Setomaad). On toimunud ka koolisiseseid oma konkursse sel ajal (Väraska Gümnaasiumis joonistamine, juttude kirjutamine) 2. Võro Instituudi korraldatud omaloominguvõistlus „Mino Võromaa“. Osaleda võivad ka Setomaa noored kõigist kooliastmetest. 3. Setomaa Lehe jutuvõistlus kõigile vanuseastmetele. Teemad on teatatud, võib ka oma teema valida. 4. Seto pitsi konkurss (igal kevadel

		<p>käsitööharrastajatele)</p> <p>5. Seto muinasjutu päiv (lasteaegade ja põhikoolide õpilastele)</p> <p>6. Paul Haavaoksa luule lugemise päev (taas ellu äratatud alates 2019)</p> <p>7. 8. ja 11. kl õpilased on saanud oma Võru keele ja kultuuri (seto keele) alaseid teadmisi proovile panna olümpiaadil „Ütski tark ei sata taivast“</p>
Jaauuar	<p>Talsipühi tähistamine</p> <p>Setomaa koolide ühine talsipühade tähistamine tõstab esile pühadega seotud kombestiku ning annab võimaluse õpilastel tähistada pühasid vanu kombeid silmas pidades.</p>	<p>Hea võimalus lõimida erinevaid aineid ning kombeid ellu rakendada, korrata ja kõigi erinevate meeltega kogeda. Setomaa erinevates paikades toimuvatel pühadel osalemine aitab tugevasti kaasa ka kodukoha Setomaa geograafilisel tundmaõppimisel – külad, nulgad. Setode talsipühade kombestik on väga rikkalik ning võimaldab lõimida erinevaid ainekava eesmäärke samaaegselt erinevate vanuseastmete tegevustesse ning seejärel vastavalt õpilaste vanuselisele võimekusele koondada eelnevalt omandatud teadmised ühise praktilise sündmuse läbiviimisele.</p>
Veebruar/ Märts	<p>Õppereis</p> <p>Õppereis on mõeldud Setomaa koolide õpilastele ning võimaldab väljaspool kooli tutvuda päevakorras oleva pärimuõppe teemaga.</p>	<p>vt. lahter september</p>
Märts-Mai	<p>Lihavõtete tähistamine</p> <p>Ka mõned suuremad pühad on Setomaal kujunenud suursündmusteks, kuhu setod üle Eesti kokku tulevad - talsipühi,</p>	<p>Õpilastel on võimalus kuulda ja harjutada seto keelt ja näha erinevaid rahvarõivaid, leelotada, tantsida ja pilli mängida. Pühade kombestiku nägemine ja kogemine jätab õpilasele tunde, et</p>

	<p>lihavõtted, jüripäiv, vana jaanipäev, päänits, paasapäiv.</p>	<p>Setomaa on aktiivne ja põnev piirkond, kus toimub palju põnevat ja huvitavat, mida tullakse mujalt Eestist ja kaugemaltki vaatama ja kogema.</p>
	<p>Õpetajate õppereis</p> <p>Võimalus Setomaa koolide õpetajatel vahetada kogemusi nii omavahel kui arvestades õppereisi iseloomu ja sihtkohta ka teiste pärimus temaatikat käsitletavate kolleegidega.</p>	<p>Õppereisi eesmärk on motiveerida õpetajaid üksteist toetama pärimusõppe ainekogu käsitlemisel ning saama kogemusi ka teistel pärimus piirkondadest ning seeläbi kasutama oskuslikumalt pärimusõppe ainekogu ja temaatikat.</p>
Juuni	<p>Suvised suursündmused</p> <p>Õpilased on suursündmustel kogenud ainekavas väljatoodud teemasid. Õpilastel on võimalus kuulda ja harjutada seto keelt ja näha erinevaid rahvarõivaid, leelotada, tantsida ja pilli mängida. Suursündmuste nägemine ja kogemine jätab õpilasele tunde, et Setomaa on aktiivne ja põnev piirkond, kus toimub palju põnevat ja huvitavat, mida tullakse mujalt Eestist ja kaugemaltki vaatama ja kogema, mis omakorda on üks pärimusõppe ainekavas väljatoodud eesmärkidest.</p> <p>Seto folk</p> <p>Seto Folk on elamuslik muusika- ja pärimuspidu, mis toob kokku matka- ja muusikahuvilised üle Eesti ja avardab lavakultuuri piire. See on festival, kus laadaplatsil müüvad meistrid kohalikku käsitööd, süüa saab tõelist seto toitu, juua</p>	<p>Suvised suursündmused on hea võimalus teemaarenduseks sügisel. Suursündmustena käsitleme lisaks Seto Kuningriigile, Seto Kuningriigi latsipäivä, Leelopäivä, Seto Folki ja tantsupido, Ostrova festivali, Kostipäivä, sõirapäivä ja Lindora laata (nimekiri võib täiendada).</p> <p>Setomaa suursündmused saab õppeprotsessis jagada kaheks: 1) ettevalmistav osa (vastavalt sellele, kas minnakse ise esinema, müüma või korraldustoimkonda abiliseks, on vajalik eeltöö koolis); 2) sündmus ise, mis põhimõtteliselt toimib kui õppesõit või koolitund väljaspool kooli.</p> <p>Ka suursündmusel osalemisel rakendub koolitundide lõimimine ning koolitundides õpitu ellurakendamine (seto keel ja pärimuskultuur, ettevõtlusõpe, käsitöö, matemaatika, muusikaõpetus, kodundus, Setomaa geograafia jne).</p>

	<p>koduõlut ning kogeda seto külalislahkust. Külapeo vaimus on avatud tõeline seto kirmaseplats, mis laseb igal hetkel suurest melust puhata ja nautida rõõmsat seltskonda, head muusikat ja kaunist loodust. Festivalil on eraldi matka- ja lasteprogramm ning loomulikult ka seto eriprogramm.</p>	
August	<p>Seto kuningriik Alates 1994. aastast toimuvatel kuningriigipäevadel kõlab seto hümn, marsib seto sõjavägi, maksab seto raha ning valitakse Kuninga meistrid – parimad taari-, õlle-, veini-, hansa-, sõira-, leiva-, pirukategijad, näputöömeistrid, pillimehed, tantsijad ja lauljad. Nagu igas õiges kuningriigis, on ka setodel oma kuningas, kes aga puhkab Petseri kloostri liivakoopastes. Päeva tipphetkeks ongi Setomaa ülemsootska, kuningas Peko maapealse asemiku valimine. See toimub maailma kõige demokraatlikumal viisil – inimesed seisavad oma valitud kandidaadi ette ritta. Setomaa ülemsootska on setode vaimne juht ja eestkõneleja.</p>	<p>Seto Kuningriigi latsipääväl toimuvad mitmed lastele mõeldud võistlused, mõõduvõtmised, kohtumised omakultuuri kandjatega. Väga suur osa on ka teiste sarnaste huvidega õpilastega kohtumisel ning nende tundma õppimisel. Õpilased saavad tundma kohalikke aktiivseid ja tuntuid inimesi, nagu ülemsootska ja sootskad, Setomaa valla esindajad, kultuuritegelased ja ettevõtjad jne.</p>

Lisa 1

SETO KEEL JA KULTUUR

Ainekava Setomaa põhikoolidele

SISSEJUHATUS

Õppeaine *Seto keel ja kultuur* on koostatud ajaloolise Setomaa koolide iga kooliastme erinevas vanuses õpilastele. Õppeaine *Seto keel ja kultuur* õppimise eesmärgiks on anda Setomaa koolide õpilastele teadmisi seto keelest, kohalikust seto kultuurist ning kirjandusest. Kooliõpilased saavad süvendatult teadmisi oma kodupaiga ja ajaloolise Setomaa ajaloost, loodusest, vanast pärimuskultuurist ja Setomaa tuntud inimestest ning olulistest sündmustest. Õpetus suurendab lugupidamist seto kultuuripärandi vastu, süvendab vastutust tuleviku suhtes ja aitab kaasa seto keele ja kultuuri säilitamisele järgmiste põlvkondade jaoks. Kõigis kooliastmetes on õppetöö käigus oluline ka seto keele oskuse arendamine nii kuulamise, rääkimise, lugemise kui kirjutamise abil.

Aine *Seto keel ja kultuur* jaguneb vastavalt kooliastmetele, arvestades ka õpilaste erinevat vanust ja seniseid teadmisi, kolmeks erinevaks kursuseks. Õpe algab I kooliastmes *seto algõpetusega* (70 tundi), II kooliastmes järgneb *setokeelne kodulugu* (70 tundi) ning õppetöö III kooliastmes jätkub ainega *seto keel ja kultuur* (70 tundi). Ainekava alusel toimub õppetöö ühe kooliastme jooksul kord nädalas, aga edaspidi võiks omakeelset õpetust laiendada põhikooli kõikidesse klassidesse alates esimesest klassist kuni põhikooli lõpuni.

Seto algõpetuse läbinud õpilased saavad aru setokeelsest kõnest, peavad seto keelest esivanemate keelena lugu ja oskavad lugeda setokeelseid lihtsamaid ning lühemaid tekste. *Setokeelne kodulugu* arendab edasi seto keeles rääkimise oskusi, tutvustab kodupaiga ja kogu Setomaa loodust, ajalugu, tuntumaid inimesi ja levinumaid kombeid. Kursus *Seto keel ja kultuur* seob omavahel erinevad valdkonnad, mis käsitlevad nii minevikku kui tänapäeva, põhjalikumalt tutvustatakse seto keele erijooni ja pärimuskultuuri, rahvaluulet ja setokeelset kirjandust ning Setomaa tänapäevast eluolu.

Koostatud ainekava alusdokumentideks on Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi poolt kinnitatud riiklikud ainekavad ja eeskujuks on olnud Võro Instituudi poolt koostatud ainekava „Võro kiil ja kultuur. Võro keel ja kultuur“ (Võro Instituut 2000). Põhikoolide ainekava Setomaa koolidele on juba 2007. aastal kokku pannud Mikitamäe kooli õpetaja Vello Jüriöö. Käesolevat kava on eelmise koolides tänaseni kasutusel oleva ainekava alusel täiendanud Nele Reimann.

SETO ALGÕPETUS

I kooliaste

Klassid ja tundide arv:

2. klass – seto keele algkursus (kõnelema õppimine) 35 tundi;

3. klass – seto keeles lugema õppimine 35 tundi.

Kokku 70 tundi.

1.1. Õpetuse eesmärgid

Seto algõpetuse eesmärgiks on, et õpilane:

- peab lugu seto keelest ja Setomaast ning oma kodukohast;
- oskab setokeelseid sõnu arusaadavalt hääldada ja saab aru lihtsamast setokeelsest kõnest;
- oskab vastata seto keeles esitatud küsimustele ja seto keeles kirjutatut lugeda;
- tunneb tähtsamaid seto kombeid ja pühi ning tuntumaid inimesi;
- on proovinud vastavalt oma keeleoskuse tasemele seto keeles ise kõnelda.

1.2. Õppesisu

Kõne- ja lugemisteemad

MINA JA MU PERE. Nimi, vanus, välimus, elukoht, tegevused, huvid ja hobid. Minu pere ja sugulased. Vanemad ja vanavanemad, peretraditsioonid ja ühistegemised.

KODUKOHT. Maa- või linnakodu, elukorraldus kodutalus või korteris. Kodutalu; hooned. Koduümbruse loodus: mets, põld, kodu- ja metsloomad ning -linnud. Koduküla või -linn, koduvald.

MINU KOOL JA KLASS. Õppeained, õppetarbed ja muud kooliasjad, õpetajad, klassikaaslased ja sõbrad; oma klass ja kool. Vaba aeg ja ühised tegemised.

ELURING. Ilm. Päike ja kuu. Päev ja öö. Kellaaeg, kuupäevad, nädalapäevad, kuud, aastaajad.

RAHVAKALENDRI TÄHTPÄEVAD JA KIRIKUPÜHAD. Tähtpäevade pidamise aeg ja põhjused, miks on tähistatud. Tähtsamad vanad kombed ja tänapäevased kombed.

Muud tegevused. Seto muinasjuttude kuulamine ja lugemine. Mitmesuguste mängude mängimine, kus tuleb kasutada setokeelset sõnavara. Lihtsamate rahvalaulude laulmine, setokeelsete laulu- ja ringmängude mängimine. Ettevalmistused setokeelseteks etteasteteks oma koolis, vallas, naaberkoolides või keele-, luule- ja laulupäevadel ja teistel üritustel.

Keeleõpetus

Kuulamine. Setokeelse kõne (õpetaja, hea kodukandi keeleoskaja, vanavanemate või vanemate, lindistatud setokeelse jutu) kuulamine ja sellest arusaamine. Seto lastelaulude ja Seto hümnide kuulamine. Teiste laste kõnelemise või ettelugemise kuulamine ning sellest arusaamine.

Õpetaja või juhendaja setokeelsete korralduste ning tööjuhiste kuulamine ja nende põhjal kuulamisülesannete täitmine. Setokeelsete laulude, luuletuste, muinasjuttude või lühijuttude kuulamine.

Kõne. Lühikeste setokeelsete vastuste andmine küsimustele varem läbiarutatud kõnetemadel. Kuulatud teksti kordamine. Kahekõnede, lühinäidendite, rollimängude esitamine.

Teretamine ja hüvastijätmine; palumine ja tänamine, andekspalumine; andmine ja vastuvõtmine. Tee või õige aadressi küsimine ja juhatamine. Kellaaja küsimine ning vastamine. Ostmine ja müümine. Suhtlemine loodusega: tänamine ja palve.

Lühikeste küsimuste koostamine ja üksteise käest küsimine. Heli ja täht – seto häälikute õigesti hääldamine. Larüngaalklusiili kasutamine, pehmenenud helid, kõrge õ kasutamine.

Lugemine. Setokeelse teksti vaikselt ja häälega lugemine. Setokeelse luuletuse ilmekas esitamine. Kahekõnede või lühinäidendite lugemine osalistega. Kirjalike tööjuhendite lugemine ja neist arusaamine õpetaja abiga.

Kirjutamine. Lünkteksti ja ristsõnade täitmine, lihtsate seto sõnade kirjanek. Lühikeste lausete mahakirjutamine – parematele keeleoskajatele. Setokeelsete harjutuste täitmine ja ristsõnade lahendamine. Pildile selgituseks sõnade ja lausete lisamine. Lihtsate lausete koostamine ja nende keeleoskaja abiga tõlkimine.

1.3. Õpitulemused

Õpilane:

- teeb vahet seto keele häälikutel kõnes ja kirjas ning *oskab neid kirja panna*;
- oskab õigesti hääldada seto keele eripäraseid häälikuid;
- saab õpetaja abiga aru setokeelsetest korraldustest ning tööjuhenditest;
- saab õpitud sõnavara piires aru setokeelsest kõnest;
- oskab lugeda lihtsamat setokeelset teksti;
- oskab vastata lihtsatele setokeelsetele küsimustele ja *küsida ise*;
- esitab peast mõne setokeelse luuletuse või rahvalaulu (võib ka laulda);
- teab peast eesti või seto keeles mõnda seto muinasjuttu või kohapealset pärimust;
- oskab kirja panna lihtsamaid setokeelseid sõnu ja *teha lühilauseid*;
- oskab laulda Seto hümnid.

* *kaldkirjas edasijõudnutele*

1.4. Õppevara

Õppekirjandus igapäevaseks õppetööks:

Jutta ja laula seto aabitsa mano. Koost. Nele Reimann jt. 2013. SA Seto Instituut.

Kua vüüd koogulist. Koost. Triinu-Liis Tarros. Navikõ. 2018. Vali Press.

Laula' latsõga! Seto Muusikud. 2015. Põlvamaa. (Iga laulu juures kommentaarid, laulud setokeelsed, tekst eesti keeles. 1–2-häälsed laulud.)

Mino Võromaa. 1995 – 2019. Võro hariduskoondis. Võro Instituut. (Laste ja noorte setokeelseid jutte ja luuletusi.)

Seto aabits. Hörna Aarõ, Kauksi Ülle, Reimanni Nele, Lillmaa Terje jt. Setomaa Valdade Liit. 2011: Greif.

Seto keele tüüvihk. Seto Latsi Kuul. Toim. Annela Laaneots. 2019. OÜ Hea Nimi.

Seto Täheke. Koost. Annela Laaneots, Ilona Martson. 2018, 2019. Tallinn, Setomaa.

Tüüraamat oppjalõ seto aabitsa mano. Nele Reimann, Silvi Palm, Terje Lillmaa jt. 2013. SA Seto Instituut.

Täienduseks õppekirjanduse lisana (abiks õpetajale):

ABC kiräoppus ja lugõmik algkooli latsilõ. Võro Instituut. 1998. (Setokeelsed näitemängud ja tekstid.)

Kelläga kahr. Seto jutusõ'. Leeni Sõrmus, Heino Sõrmus. Setomaa Arendusselts, 2001. Tallinn. (Raamatuga on kaasas kassett ja CD.)

Marjakobar ja teisi setu muinasjutte. Koost. Erna Normann, Herbert Tampere. 2015. Koolibri. Valgõ härg DVD. Kats tosinat seto jutust.

SETO KODULUGU

II kooliaste

Klassid ja tundide arv:

5. klass – kodukoha tundmaõppimine 35 tundi,

6. klass – ajaloolise Setomaa tundmaõppimine 35 tundi.

Kokku 70 tundi.

2.1. Õpetuse eesmärgid

Seto kodulooõpetuse eesmärgiks on, et õpilane:

- peab lugu oma kodupaigast ja austab esivanemate pärandust: keelt, kombeid ja kultuurilist omapära;
- tunneb Setomaa loodust ja mõistab ajaloolise Setomaa looduslikku omapära;
- tunneb kodupaiga ja Setomaa ajalugu tervikuna ning ajaloost tuntud olulisi kohti, sündmusi ja inimesi;
- tunneb vastutust kodukoha tuleviku ees;
- arendab edasi seto kõnekeele, lugemise ning vähesel määral kirjutamise oskusi;
- oskab rääkida kas eesti või seto keeles oma kodukandist ja Setomaast.

2.2. Õppesisu

Õppeteemad

Ajalooline Setomaa. Asukoht ja suurus. Setomaa endised ja tänased piirid. Naabrid. Setomaa erinevad piirkonnad (rahvapäraselt *nulga*) ja suuremad keskused mõlemal pool piiri. Elanikud, nende arv. Seto keele rääkijate hulk. Setomaa kaart.

Loodus. Setomaa kujunemine, maapinna pinnavormid. Loodusvarad. Mäed ja orud. Suuremad jõed ning järved. Erinev looduslik kooslus Setomaa eri osades. Eripärased ning ilusad looduslikud kohad. Paikkonnale iseloomulikud tähtsamad taimed, loomad ja linnud. Inimese ja looduse suhe vanasti ja tänapäeval, looduskaitse.

Ajalugu. Inimasustuse algus Setomaal. Muistne Setomaa: vanimad asulakohad, linnamäed ja kääbaskalmistud jt. Hilisemad ajaloomälestised: Irboska, Petseri klooster, tsässonad. Tähtsamad ajaloolised sündmused; suuremad sõjad. Idanaabrite mõju kohalikule ajaloole. Ajalooliselt olulisemad sündmused ja tuntumad inimesed.

Igapäevane eluolu. Setod kui põline maarahvas. Taluhooned, tööriistad, söök-jook ja rõivastus. Tegevusalad: põlluharimine, kalapüük, käsitöö. Potisetod. Tähtsamad rahvalikud tähtpäevad ja kirikupühad.

Kodu ja perekond. Perekond ja suguvõsa. Vanemad ja vanavanemad: elulood, mälestused, peresisesed pärimused.

Koduküla ja koduvald. Külakogukonna tähtsus setode elus. Tänapäeva küla ja külaelu. Kodukandi ja oma küla omapära: looduslikud, ajaloolised ja kultuuriloolised vaatamisväärsused. Lühiülevaade kodukohast ajaloosündmuste põhjal. Tuntumad kodukandist või -vallast pärit inimesed.

Kodukandi kohanimed: talude, külade, looduslike paikade nimed. Kohalikud pärimused. Kodukool: ajalugu, tuntumad õpetajad, kooli omapära. Laulud, luuletused, muud tekstid kodukoha kohta. Kodukoha võrdlemine mõne teise Setomaa piirkonnaga: mis on erinev või ühine.

Muud tegevused. Matkaraja koostamine rühmatööna oma kodukoha vaatamisväärsustega tutvumiseks ja järgnev õppekäik. Setokeelsed muuseumitunnid tutvustamiseks Setomaa ajalugu ja igapäevast eluolu. Kohtumised kohalike kodu-uurijate, kultuuritegelaste, vallajuhtide ja teiste tuntumate inimestega kodukandist ning Setomaalt pärit laiemalt tuntud inimestega. Arvuti abiga kodukandi ja laiemalt Setomaa kohta andmete leidmine.

Keeleõpe

Kuulamine. Seto leelo, erinevate setokeelsete tekstide ja eri vanuses setode (kohalike inimeste) kõne kuulamine. Setokeelsete lindistuste kuulamine õpitud teemade ulatuses. Seto näitemängu või filmi (ühis)vaatamine. Erinevate tööülesannete täitmine juhendamise põhjal. Uute teadmiste saamine kuulatud setokeelsetest tekstidest.

Kõne. Jõukohaste raamatutekstide ja kodulugu tutvustavate põhiteemade põhjal omandatud sõnavara piires lühikokkuvõtete koostamine. Küsimuste koostamine ning neile vastamine. Kodukoha vaatamisväärsustest rääkimine ja lühidalt tutvustamine teistele huvilistele kas eesti või seto keeles.

Lugemine. Setokeelsete tekstide lugemine ning nendest kodulooalaste teadmiste, oskuste, info leidmine. Kirjalike tööjuhendite lugemine ning neist arusaamine. Kodukoha- või Setomaa-teemalise teksti lugemine. Setokeelse lihtsama ilukirjandusliku teksti lugemine.

Kirjutamine. Setokeelsete lühikokkuvõtete kirjutamine oma kodukoha või Setomaa vaatamisväärsuste kohta etteantud teksti või piltide abil. Etteütluste kirjutamine. Lünktekstide või töölehtede täitmine. Eestikeelsete tekstide tõlkimine seto keelde ja vastupidi.

2.3. Õpitulemused

Õpilane:

- oskab hinnata oma kodukohta ja Setomaad laiemalt ning tunda uhkust oma kodukandi eripäraste väärtuste üle;
- austab perekonda, tunneb oma suguvõsa, peab lugu peretraditsioonidest;
- tunneb tähtsamaid sündmusi kodukoha ajaloost ja seostab kohalikke sündmusi Eestimaa ajalooga;
- teab kohalikke setopäraseid kohanimesid ning oskab Setomaa erinevaid paiku kaardilt üles leida;
- oskab saada setokeelsetest tekstidest enda jaoks vajalikku teavet;
- tunneb tähtsamaid kohalikke ning piirkondlikke looduslikke, ajaloolisi ja kultuurimälestisi;
- oskab kõneleda eesti või *seto keeles* teistele oma kodukoha tähtsamatest vaatamisväärsustest ja laiemalt Setomaast.

* *kaldkirjas edasijõudnutele*

2.4. Õppevara

Õppekirjandus igapäevaseks õppetööks:

Mino Võromaa. 1995 – 2019. Võro Hariduskoondis. Võro Instituut. (Laste ja noorte setokeelseid jutte ja luuletusi.)

Seto keele tüüvihk. Seto Latsi Kuul. Toim. Annela Laaneots. 2019. OÜ Hea Nimi.

Seto kodu lugu. Koost. Sirje Siruli. 1999. Setomaa Arendusselts. Eesti Vabaharidusliidu Kirjastus. (Sisaldab bibliograafiat; osa teksti seto keeles.)

Seto lugõmik. Palakõsõ' seto keeleh. Koost. Vello Jüriöö. 2009. Setomaa Valdade Liit.

Täienduseks õppekirjanduse lisana (abiks õpetajale):

Eeläne ja täämbäne elo. Kuusõalonõ. 2013. Setomaa Valdade Liit, Seto Kolledzi Ühing.

Koolielost ja pall'ost muustki. Koost. Vello Jüriöö. 2012. Setomaa Rahvahariduse Selts.

Mu Setomaa. Ilmar Vananurm. 2002. Setomaa Valdade Liit.

Palve, vanapatt ja pihlakas: Setomaa 1994. a. kogumisretke tulemusi. Tartu NEFA.

Petseri – 20. sajandi väike Euroopa linn. Koost. Mare Piho. 2013. Tänapäev.

Pühapaikade teejuht. Eesti põlised väekohad. Koost. Ahto Kaasik. 2017. Tallinn: Pegasus.

Setomaa kohanimed. Koost. Arvis Kiristaja. 2013. Värska – Tallinn. Seto Instituudi Toimetised, 1.

Setomaa 1. Loodus. Koost. M. Külvik, K. Palo, I. Puura; peatoim. M. Aun. 2016. Tartu: ERM.

Setomaa. Koost. Helen Külvik (loodus). 2013. MTÜ Loodusajakiri.

Setomaa läbi sajandite. Leo Reissar, 1996. Tallinn: Kupar.

Setomaa tsässonad. Koost. A. Raudoja ja T. Mäkeläinen. 2011. Tartu: SA Setu Kultuuri Fond.

Setomaa 2. Vanem ajalugu muinasajast kuni 1920. aastani. Koost. ja toim. H. Valk, A. Seilart, A. Lillak, peatoim. M. Aun. 2009. Tartu: ERM.

Võro-seto tähtraamat (kallendri). Võro Selts VKKF. 1990 – 2019. (Kasutada saab setokeelset osa.)

SETO KEEL JA KULTUUR

III kooliaste

Klassid ja tundide arv:

7. klass – seto keele õpe 35 tundi;

8. klass – seto rahvaluule ja kohaliku kirjanduse õpe 35 tundi.

Kokku 70 tundi.

3.1. Õpetuse eesmärgid

Seto keele ja kultuuri kursuse eesmärgiks on, et õpilane:

- peab lugu seto keelest, oskab ja tahab seda rääkida;
- tunneb seto keele erijooni;

- tunneb ja hindab kohalikku ning terve Setomaa kultuuripärandit ja rahvaluulet;
- peab oluliseks seto pärimuskultuuri hoidmist, laiemat tutvustamist ja edasiandmist järjepidevalt põlvest põlve;
- tunnetab oma vastutust seto keele ja kultuuri kestmajäämisel;
- tunneb kohalikke ning Setomaale olulisi ajaloolisi ja kultuurimälestisi;
- oskab loetud tekstist meeldejäänut ja omi mõtteid seto keeles teistele edasi anda;
- tunneb seto keele kirjaviisi.

3.2. Õppesisu

Keeleteadmised. Seto keele eripära ja erijoonte tutvustamine. Heli ja täht. Seto keele häälikud ja nende kirjapanemine (larüngaalklusiil, pehmendus, kõrge õ). Seto keele uurimisest ja keeleuurijatest minevikus ning tänapäeval.

Sõnade muutmine. Nimisõnad ja nende käänamine. Ainsus ja mitmus. Omadussõnade võrdlusastmed ja käänamine. Arvsõnad. Asesõnad ja nende käänamine. Küsimused, lausetes küsisõnade kasutamine. Pöörsõnad. Olevik ja minevik. Kõneviisid ja tegumoed. Eitav ja jaatav kõne. Tagaeitus.

Setode esemeline kultuur. Seto rahvarõivad: naiste- ja meesterõivad. Naabrite mõju rahvariiete muutumisel ja seosed muinasaja riietusega. Ehted: pea-, kaela- ja rinnaehted. Muinasaja ehted. Hõbeehted. Seto sõlg. Tsäposkad.

Seto ehituskunst. Taluhooned ja suletud hoovid. Tsässonad ehk külakabelid. Käsitöö. Tööriistad, potitööstus, kalapüük. Peo- ja igapäevatoidud.

Igapäevaelu. Elukorraldus Vene tsaaririigi koosseisus ja esimese Eesti Vabariigi ajal. Ühiskondlike suhete muutumine: haridus- ja kultuurielu, seltsielu. Seto laulupidu. Maareform ja perekonnanimede panek. Samuel Sommeri tegevus.

Rahvaluule. Seto leelo. Seto rahvalaulu omapära, vorm, temaatika. Itkud, laulumängud, tähtpäevalaulud. Seto kuulsamad lauluemad: Anne Vabarna, Hilana Taarka, Miku Ode, Martina Iro jt.

Laulumängud ja lastelaulud. Rahvapillid: seto kannel ja karmoška. Muinasjutud, kohapärimused, naljandid ja mõistatused, vanasõnad ja ütlemised.

Rahvakombed. Pulma- ja matusekombestik. Lapse sünniga seotud kombestik. Mausk ja õigeusu kombestik: usuga seotud tavad. Kirikupühad ja külapeod. Peretraditsioonide muutumine aja jooksul.

Setokeelne kirjavara. Jakob Hurt ja “Setukeste laulud”. Paulopriit Voolaine tegevus. Hermann Julius Schmalzi setokeelne koor ja “Töganitsa Höödo...”. Jaan Sandra kui Hurda abiline seto muinasjuttude kogujana ja tema muinasjutukogu “Kahrukõrvaga Ivvan”. Esimene setokeelne lugemik “Kodotulõ”. Paul Haavaoksa luule. Paul Lehestiku ja Ilmar Vananurme luuletused. Kauksi Ülle Setomaa-teemaline luule. Seto rahvaluule uurija Paul Hagu ja epos “Peko”. Tänapäevane setokeelne kirjandus ja film. Setokeelne näitekirjandus.

Setokeelse ajakirjanduse algus: ajaleht Setomaa ja kultuuriajakiri Peko Helü. Võro-seto tähtraamat ja Setomaa õpilaste kirjatööd kogumikkudes “Mino Võromaa”.

Seto liikumine uuel ärkamisajal. Uus piir läbi ajaloolise Setomaa. Uus ärkamisaeg: oma keele, kultuuri ja mineviku väärtustamine. Seto kongressid. Setokeelsed raadiosaated. Seto

Kongressi Vanemate Kogu ja Setomaa Valdade Liit. Setomaa arendusseltsid. Kodu-uurimine. Seto Instituut. Leelopäevad ja Seto Folk; kodukoha leelokoorid. Setomaa muuseumid. Seto kuningriigi päev. Loodushoid ja Natura alad.

Muud tegevused. Õppekäigud kohalike kultuuriinimeste või pärimustega seotud kohtadesse. Kohtumised Setomaalt pärit tuntud inimestega. Tunnid koostöös külalisõpetajatega ja teemade käsitlemine lõimingu teiste ainetega. Osavõtt setokeelsetest üritustest (näiteks omaloominguvõistlus, seto muinasjutupäev, leelopäev, Paul Haavaoksa luulevõistlus). Osavõtt rahvalike või kiriklike pühade tähistamisest. Setomaa muuseumitundide külastamine. Õppereis Venemaa-poolsele Setomaale. Soome-ugri sugulasrahvaste tundmaõppimine ja hõimunädala tähistamine.

Kaastöö ajalehele Setomaa ja setokeelsele Tähekesele. Seto nädal koolis ja ühisüritused teiste Setomaa koolidega ja koolidega piiri tagant ajalooliselt Setomaalt. Kodu-uurimuslik tegevus ja pärimuse kogumine ning tulemuste tutvustamine.

Keeleõpe

Kuulamine. Oma kaaslaste setokeelsete esinemiste kuulamine ja keeleoskuse hindamine. Kohalike seto keelt rääkivate vanemate inimeste jutu või mälestuste lindistamine ning nende ühine kuulamine. Setokeelsete tekstide kuulamine ning nende põhjal ülesannete täitmine. Rahvalaulude, muinasjuttude, muistendite ja naljandite kuulamine.

Kõne. Loetud või kuulatud tekstide ümberjutustamine. Seto keeles rääkimine igapäevaelu teemadel. Vestlused kaaslastega, õpetajaga, oma vanemate ja vanavanematega või teiste seto keelt rääkivate täiskasvanutega. Kahekõnede õppimine ja esitamine, rollimängude läbiviimine. Arutelud või rühmatööd seto keeles varem kokkulepitud teemadel. Setokeelse rahvaluulekava või luulekava (laul, mäng, tants, liikumine, sõnaline osa) kokkupanek, selgeksõppimine ja esitamine.

Lugemine. Setokeelsete proosakatkendite või luuletuste ilmikas esitamine või seto laulude laulmine. Näidendi lugemine osalistega, õppimine ja esinemine klassis, koolis või mõnel muul üritusel.

Setokeelsete artiklite lugemine ajalehest Setomaa ja seto laste kirjutiste lugemine kogumikust “Mino Võromaa” ning setokeelsest Tähekesest. Setomaa valla koduleheküljega tutvumine.

Kirjutamine. Setokeelse teksti põhjal sisukokkuvõtte koostamine. Setokeelse luuletuse kirjutamine. Etteütluse või iseseisvalt lühijutu kirjutamine. Õpilaste kirjalike tööde analüüs. Setokeelsete ristsõnade, mängude ja teiste õppevahendite valmistamine. Setokeelse klassi või kooli ajalehenumbri koostamine. Oma kirjutiste või laulude saatmine ajalehte või kirjandusvõistlusele. Erinevate seto kirjaviiside tundmine.

3.3. Õpitulemused

Õpilane:

- oskab hästi lugeda seto kirjaviisis kirjutatut;
- oskab rahuldavalt kirjutada setokeelset teksti *seto kirjaviisis*;
- teab seto keele erijooni ja tunneb seto keele vormiõpetust;
- oskab seto keeles loetut või kuuldut edasi jutustada;

- tõlgib setokeelset teksti kirjakeelde ja vastupidi;
- teab kodukoha kultuurimälestisi ja oskab neid tutvustada *seto keeles*;
- mõistab seto leelo omapära, teab mõnda laulu ja tuntumaid rahvalaulikuid;
- tunneb varasemaid ja tänaseid Setomaa olulisi kultuuritegelasi;
- tunneb kohalikke tähtpäevi ja oskab nende kombestikust jutustada;
- tunneb uhkust kodukandi ja kogu Setomaa keele, rahvariiete, kombestiku üle, tahab neid tutvustada ning nende säilimisele kaasa aidata;
- teab seto keeles kirjutatud trükiseid ja loeb ajalehte Setomaa;
- on võimeline peast esitama mõne setokeelse luuletuse;
- tahab ise osaleda seto omakultuuri hoidmisel ja arendamisel;
- oskab nimetada soome-ugri sugulasrahvaid.

* *kaldkirjas edasijõudnutele*

3.4. Õppevara

Õppekirjandus igapäevaseks õppetööks:

Kodotulli valgusõh. Lugõmik kõõlõ perrele. Koost. Silvi Palm. 2017. Seto Kirävara. SA Seto Instituut.

Mino Võromaa. 1995 – 2019. Võro Hariduskoondis. Võro Instituut. (Latsi ja nuuri setokiilsit jutta ni luulõtuisi.)

Seto lugõmik. Palakõsõ' seto keeleh. Koost. Vello Jüriõõ. 2009. Setomaa Valdade Liit.

Täienduseks õppekirjanduse lisana (abiks õpetajale):

Imält tütrele – Nastalt Leidalõ: pühendet Miikse külä inemiisilõ. Koost. Sarvõ Õiõ, Sarvõ Maar'a. Obinitsa: Seto Kolledži Ühing, 2009. Tallinna Raamatutrükikoda.

Kauksi Ülle. 2015. Kiri ja täht. Seto Ateljee-Galerii.

Kauksi Ülle. 2017. Obinizza: luulõtuisi aastist 2012 – 2017. Jumalikud Ilmutused.

Kolm hinnapakmist Seto muinasjuttõ „Repän hanikar'ah“ ja „Kavalus ja kergeusklikkus“ perrä. Obinitsa näütetrupp. Koost. Kauksi Ülle. DVD. Obinitsa: Seto Ateljee Galerii.

Kua vüüd koogulist. Koost. Triinu-Liis Tarros. Navikõ. 2018. Vali Press.

Kuldmuna: kuus tükkü latsilõ ja noorilõ. Koost. Kauksi Ülle. Obinitsa: Hal'jas Kunn. 2007. Seto Ateljee Galerii.

Lillmaa, Terje. Õnnõotsja. Õnneotsija. 2018. Eesti Kirjandusmuuseumi teaduskirjastus.

Lõuna-Eesti pärimuse portaal; <http://www.folklore.ee/LEPP>

Peko. Seto eepos. Koost. Paul Hagu, Seppo Suhonen. 1995. Snellman-instituuti.

Piho, Mare. 2000. Punane ja valge. Setud. Värv ja kultuur. Tartu: ERM.

Piho, Mare. 2001. Setu ehted. Tartu: ERM.

Päiv ei ole päiväle veli: lõunaeesti kalendripärimus. Koost. Mall Hiiemäe. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2006. Greif. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused.

Seto köök põlvest põlve (traditsioonilise seto söögi ja joogiga seotud teadmised ja retseptid). Koost. Laivi Mesikäpp, Indrek Kivisalu. 2012. Tallinn: Setomaa Tulevik.

Raudoja, Ahto. 2014. Setomaa: traditsioonilise arhitektuuri põhijooni. SA Seto Instituut.

Raudoja, Ahto. 2012. Setomaa tsässonate arhitektuurist. Uurimusi Setumaa loodusest, ajaloost ja rahvakultuurist. Tallinn – Värska: SA Seto Instituut.

Riitsaar, Raili. 2012. Seto tikand. Obinitsa: Seto Ateljee-Galerii.

Riitsaar, Raili. Seto mustrite värvimaailm. 2018. Obinitsa: MTÜ Järveääre.

Rüütel, Ingrid. 2010. Setu rahvalaulu kihistused ja etnokultuuriline taust. Muutudes endaks jääda: valik meenutusi, artikleid, uurimusi. Tallinn: TEA.

Sarv, Vaike. 2000. Setu itkukultuur. Tartu, Tampere: Eesti Kirjandusmuuseum.

Sarv, Õie. 2012. Seto kannel täna. Uurimusi Setumaa loodusest, ajaloost ja rahvakultuurist. Tallinn – Värska: SA Seto Instituut.

Seto sõnastik. Julius Mägiste; toimõndanu [ja eessõna:] Mariko Faster. 2007. Võro Instituut.

Seto rahvas murrõh ja rõõmuh. Kuusõalonõ. 2010. Setomaa Valdu Liit.

Setu verbi grammatika ja sõnastikud. Ülo Toomsalu. 1995. Keele ja Kirjanduse sari.

Seto lugõmik. Palakõsõ' seto keeleh. Koost. Vello Jüriöö. 2009. Setomaa Valdade Liit.

Mino Võromaa. 1995 – 2019. Võro Hariduskoondis. Võro Instituut. (Laste ja noorte setokeelseid jutte ja luuletusi.)

Lisa 2 SETO KULTUURILUGU

Gümnaasiumi ainekava

SISSEJUHATUS

Ainekava *Seto kultuurilugu* on koostatud Setomaa gümnaasiumi 10. või 11. klassi õpilastele 35-tunnise kursuse raames süvendatult Setomaa ja lisaks Lõuna-Eesti kultuurilooliste teemade käsitlemiseks. Õppetöö toimub ühe kooliaasta jooksul kord nädalas või tsükliõppena. Kursus *Seto kultuurilugu* käsitleb süvendatult põhikoolis ainekava *Seto keel ja kultuur* põhjal omandatud teemasid ja jätkab seto keele õpet, eelkõige suulise väljendusoskuse ja kirjutamisoskuste arendamist. Seto keele ja kultuuri õpe on täitnud oma põhieesmärgi, kui Setomaalt pärit koolilõpetajad väärtustavad ka edaspidi kohalikku keelt ja omakultuuri ning aitavad oma huvidele ja võimalustele toetudes kaasa Setomaa arengule.

Ainekava *Seto kultuurilugu* on koostatud Värska Gümnaasiumis kasutusel oleva ainekava "Pärimuskultuur" (koostaja ja õpetaja Ilme Hoidmets) ja ainekava *Lõunaestli keel ja kultuurilugu* (Võro Instituut 2006; koostaja Nele Reimann) põhiteemadest lähtuvalt. Lisaks on ainekava täiendatud valikteemadega aluskursusest *Esemeline kultuur* (Seto Instituut; koostaja Ahto Raudoja) ja valikkursusest *Kultuurikorraldus* – nimetatud kursused on toimunud Värska Gümnaasiumi kultuurisuuna valinud õpilastele. Käesoleva kava on eelpool nimetatud kursuste põhiteemade põhjal koostanud Nele Reimann.

Mahuka ainekava põhjal käsitletakse paljusid erinevaid teemasid ja tutvustatakse mitmesuguseid lisategevusi, mistõttu 35-tunnise kursuse piires tuleks teemasid käsitleda valikuliselt.

Klassid: 10. või 11. klass

Tundide arv: 35 t

4.1. Õpetuse eesmärgid

Õpilane:

- tunneb Setomaa ja Lõuna-Eesti kultuuriloolisi, keelelisi ja usulisi erinevusi;
- väärtustab esivanemate elulaadi, kombeid ja väärtushinnanguid ning peab oluliseks nende järjepidevust;
- seostab tänapäeva minevikusündmustega ja oskab näha tänaseid võimalusi kultuuriloo arengus;
- tunnetab oma oskusi, võimalusi ja vastutust kohaliku keele ja kultuuri säilitamisel ning arendamisel;
- mõistab seto keele kasutamise olulisust nii kõnes kui ka kirjas;
- seostab oma teadmisi loova praktilise tegevusega ja osalemisega kohaliku kogukonna tegemistes;
- tunneb traditsioonilist seto esemelist kultuuri;
- teab esmaseid uurimisvõtteid.

4.2. Õppesisu

Mõisted: kultuurilugu, kirjanduslugu, omakultuur, lõunaeesti keel (tartu, mulgi, võru, seto), rahvarõivad ja ehted, traditsioonilised töövõtted, seto taluarhitektuur, seto rahvakalender.

Setomaa kultuurilugu

Seto keel. Keelelised erijooned. Keeleõpe: sõnavara tundmaõppimine, käänamine, pööramine. Seto keele piirkondlik eripära. Erinevad kirjaviisid. Setokeelsed tekstinäited. Muinasasustus ja keskaegne elukorraldus ajaloolisel Setomaal. Setomaa Vene tsaaririigi ja esimese Eesti Vabariigi koosseisus. Tänapäevased piirid ja Setomaa vald.

Rahvalaul: leelo, itk. Seto lauluemad: Miku Ode, Hilana Taarka, Vabarna Anne jt. Jakob Hurt ja tema "Setokeste laulud". Kaasaja leelokoovid Setomaal ja väljaspool Setomaad. Seto leelotraditsioonide hoidmine tänapäeval ja UNESCO abiga. Seto muinasjutud ja rahvapärinus.

Setode paganlik ja usuline kombestik, tähtpäevad ja traditsioonid. Rahvakalendri tähtpäevad ja nende tähistamise kombestik. Külapäevad. Peko-kultus. Paulopriit Voolaine ja Paul Hagu ning eepos "Peko".

Omakeelne haridus ja kirjandus. Esimesed koolid ja kooliõpikud "Setu lugõmik" ja "Kodotulõ". Paul Haavaoksa luule. Setokeelne ja -teemaline kirjandus: Nasta Pino, Andreas Kalkun, Merca, Kukka Manni, Kauksi Ülle jt. Setokeelne näitekirjandus ja filmid. Ajaleht Setomaa ja kultuuriajakiri Peko Helü.

Setode esemeline talukultuur. Rahvarõivad: kandmine, riietumistavad ja muutused ajas; rahvariiete nimetused ja piirkondlik eripära. Seto sõlg ja hõbeehted. Käsitöö: seto tikand ja seto pits.

Seto traditsioonilised toidud, toidukultuuri eripära aastaegade lõikes ja piirkonniti, tähtpäevatoidud, söögikorrad ja lauakombed ning kohaliku toidukultuuri muutused ajas. Seto traditsioonilise toidukultuuri tutvustamine tänapäeval. Traditsioonilised elatusalad ja töövõtted. Põllumehe aastaring ja tähtsamad talutööd; kalapüük; potitööstus ja potisetod.

Setomaa arhitektuur ja asustuspilt. Nulgad, paikkondlik asustus, seto-vene-eesti etnilised piirid. Küla – külatüübid, külade kujunemine, võrdlus eesti ja vene küladega. Talude tüübid ja erinevad taluhooned (elamu, kõrvalhooned). Elamu sisustus: eri nulgad, sisustus, areng sautarest tänapäeva elamuni. Kogukondlikud hooned (kirikud, tsässonad jt).

Lõuna-Eesti kultuurilugu

Varasem lõunaeestikeelne kiriku- ja koolikirjandus. Lõunaeestikeelne „Wastne Testament“ (1686) ja keelevaidlused piibli väljaandmisel. Lõunaeestikeelsed tekstinäited: lugemine ja tekstianalüüs; vanemate ja tänapäevaste tekstide võrdlemine. Bengt Gottfried Forseliuse tegevus, Õpetajate Seminar (1684) ja tema õpilaste tegevus. Kihelkonna- ja vallakoolid. Võrukeelne aabits "Wastne Wõro keele ABD raamat" (1885). Mulgi-, tarto-, seto- ja võrokeelsete tekstide võrdlemine.

Ajalooline Võrumaa. Keelelised ja kultuurilised erijooned; kihelkondlik jaotus. Võrumaa taluarhitektuur, käsitöö, toidud ja rahvarõivad. Kombestik ja rahvaluule. Võrukeelne vanem kirjandus: Johann Gutsclaff "Pikse palve" (1644). Vennastekogudused. Jakob Hurt ja

rahvaluule kogumine. Võrumaalt pärit vanemad kirjanikud: Artur Adson, Juhan Jaik, Jaan Lattik; kunstnikud August Weizenberg, Karl Pärsimägi jt. Hilisema aja kirjanikud: Kauksi Ülle, Madis Kõiv, Merca, Contra jt; kunstnikud Navitrolla, Albert Gulk. Võrukeelne teater ja ajakirjandus. Võru liikumine.

Mulgimaa. Keelelised ja kultuurilised erijooned; kihelkondlik jaotus. Mulgimaa taluarhitektuur, käsitöö, toidud ja rahvarõivad. Kombestik ja rahvaluule. Rahvuslik liikumine ja talude päriksostmine. Kirjandus: Ado Reinvald, Hendrik Adamson, August Kitzberg. Mulgi liikumine tänapäeval.

Tartumaa. Keelelised ja kultuurilised erijooned; kihelkondlik jaotus. Tartukeelne varasem kirjasõna: Käsü Hansu nutulaul "Oh! ma waene Tardo liin" (1708) ja esimene ajaleht "Tartomaa rahva Näddali-leht" (1806). Mats Traadi looming.

Pärimus tänapäeval. Kultuuripärand ja selle kaitse. UNESCO tegevus maailma kultuuripärandi kaitsmisel – seto leelo. Muuseumid kui mäluaigad: Eesti Rahva Muuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv ja mõni kodulähedane Setomaa muuseum. Pärimuse tutvustamine turismis ja reklaaminduses: giiditöö, turismibrošüürid, suveniirid ja reklaamid Setomaa ja setode tutvustajana. Pärimus ja ühistegevus: laulu- ja tantsupeod, folkloorifestivalid; muud pärimuskultuuriga seotud üritused (nt Seto kuningriigi päev), pärimusmuusikaga tegelevad rühmad ja folklooriansamblid. Inimelu tähtsündmustega seotud tavad ning nende muutumine ajas.

***Tänapäevane kultuurikorraldus seto pärimuskultuuri arendamisel.** Algteadmised kultuuriasutuste toimimise põhimõtetest ja põhialustest, kultuurivaldkondade ajaloost ja tänapäeva suundumustest. Rahvakultuuri püsijäämine massikultuurses keskkonnas. Meeskonnatöona praktiliste kogemuste omandamine: praktilised kavandamine, ettevalmistamine ja korraldamise kogemused erinevates kohalikes kultuuriorganisatsioonides. Koostöö kohalike kultuuriasutuste ja kultuurikandjatega (sh õppekäigud ja kohtumised). Seto rahvakultuuriga seotud tegevuse või sündmuse kavandamine ja korraldamine: tegevusplaani ja kava väljamõtlemine, eesmärgi selgitamine, ülesannete jagamine, kultuuriturunduse korraldus. Mõnes Setomaa muuseumis kogude või näituste korraldamine, muuseumi- ja arhiivitööga tutvumine, abi ekspositsioonide või näituste kokkupanekul või ekskursioonigrupi juhendamisel. Raamatukogus või küla- või käsitööseltis kogu korraldamine, näituse või kohtumise kavandamine ja läbiviimine.*

Kõnelemis- ja kirjutamisoskuste arendamine. Omakeelse suulise väljendusoskuse arendamine: kahekõne, rollimängud; kõne koostamine ja esitamine, ülevaate koostamine seto kultuuriloo teemal (PowerPoint) ja selle esitamine; arutelu või rühmatöös osalemine; nooremate õpilaste juhendamine; esinemised (luulekavad, näidendid); giidina kodukoha tutvustamine. Keelejuhi kõne salvestamine ja keelejuhile küsimuste esitamine. Seto keeles kirjutamisoskuse arendamine. Lühikokkuvõtete kirjutamine õpitu põhjal, setokeelsetele küsimustikele vastamine ja küsimustike koostamine. Setokeelse enda või mõne seto kultuuritegelase eluloo kirjapanemine; omaloomingulised kirjatööd, pikem ülevaade või uurimustöö kursuse (gümnaasiumi) lõputööna.

Lisategevused. Õppekursioon ühte Lõuna-Eesti kultuuripiirkonda. Muuseumitund ühes Setomaa muuseumis, Eesti Kirjandusmuuseumis, Eesti Rahva Muuseumis, Seto Instituudis või Võro Instituudis teaduri juhendamisel. Turismimarsruudi koostamine ühe Setomaa piirkonna kohta siin- või sealpool piiri ning giidina oma kodupaiga tutvustamine. Setomaa

valla koolide ühisprojektid ja koostöö Petseri Lingvistilise Gümnaasiumiga. Meediaprojektides (ajakirjandus, raadiosaated, videofilmid) osalemine. Mõttetalgud, diskussioon kohaliku ja piirkondliku eripära tutvustamise ning selle tuleviku teemadel. Soome-ugri sugulasrahvaste tundmaõppimine ja hõimupäevade tähistamine. Õppetunnid toimuvad klassiruumis, arvutikabinetis ja raamatukogus. Lisaks toimuvad õppekäigud koduümbruse kultuuriloo ja ajalooa seotud ning looduslikult huvipakkuvatesse kohtadesse ja küladesse.

4.3. Õpitulemused

Õpilane:

- oskab nimetada tähtsamaid Setomaa (Lõuna-Eesti) piirkondlikke, keelelisi ja kultuurilisi erijooni;
- oskab piirkonniti nimetada kultuuriloolisi tähtseid ja kultuuriloo tuntud isikuid;
- tunneb pärimuskultuuriga seotud põhimõisteid;
- kirjutab rahuldaval tasemel setokeelset teksti;
- kogub vanavanematelt (sugulastelt) või headelt keeleoskajatelt keeleainest, meenutusi ja mälestusi;
- loeb lõunaestikeelset ilukirjandust ja ajakirjandust ning saab aru populaartheaduslikest tekstidest;
- koostab mõne seto kultuuriloo teemal uurimuse või uurimistöo;
- on saanud praktilise tegevuse kogemuse, mille abil oskab paremini mõtestada pärimuskultuuri;
- on omandanud esimesed kogemused kultuuriürituste või -projektide teostamisel;
- oskab kasutada erinevaid allikmaterjale ja leida vajalikku teavet;
- oskab analüüsida erinevaid esemelise kultuuri ilminguid.

* *kaldkirjas edasijõudnutele*

4.4. Õppevara

Õppekirjandus igapäevaseks õppetöök:

Kodotulli valgusõh. Lugõmik kõõlõ perrele. Koost. Silvi Palm. 2017. Seto Kirävara. SA Seto Instituut.

Metsvahi, Merili; Valk, Ülo. 2005. Regivärsist netinaljadeni. Tallinn: Koolibri.

Mino Võromaa. 1995 – 2019. Võro Hariduskoondis. Võro Instituut. (Laste ja noorte setokeelsed jutud ja luuletused.)

Raasakõisi Setomaalt. Setomaa Jakob Hurda silmi läbi aastagil 1886 ja 1903. SA Seto Instituut 2013.

Seto kodu lugu. Koost. Sirje Siruli. 1999. Setomaa Arendusselts. Eesti Vabaharidusliidu Kirjastus.

Seto lugõmik. Palakõsõ' seto keeleh. Koost. Vello Jüriöö. 2009. Setomaa Valdade Liit.

Setomaa koguteos „Setomaa 2. Vanem ajalugu muinasajast kuni 1920. aastani“. 2009.

Võromaa kodolugu. Koost. Nele Reimann. 2004. Võro Instituut.

Täienduseks õppekirjanduse lisana (abiks õpetajale):

Adson, Artur. Neli veskit. Väikelinna moosekant. 1946. (Mälestused Võrumaast ja Võru linnast.)

Ast-Rumor, Karl. Aegade sadestus. 2004. Eesti Raamat. (Mälestusteraamat elust Vastseliina kihelkonnas 19.–20. sajandi vahetusel.)

Folklore.ee BERTA (Rahvakalendri tähtpäevad)

Imält tütrele – Nastalt Leidalõ: pühendet Mükse külä inemisiõ. Koost. Sarvõ Õiõ, Sarvõ Maar'a. Obinitsa: Seto Kolledži Ühing, 2009. Tallinna Raamatutrükikoda.

Kahrukõrvaga Ivvan. Valimik setu ja Vastseliina muinasjutte Jaan Sandra kirjapanekutest. Koost. ja toim. Paul Hagu, Risto Järv. 2004. Tartu Ülikool.

Kauksi Ülle. 2015. Kiri ja täht. Seto Ateljee-Galerii.

Kauksi Ülle. Kuus tükkü. 2006. Hal'as Kunn. (Võru- ja setukeelsed näitemängud.)

Kauksi Ülle. 2017. Obinizza: luulõtuusi aastist 2012 – 2017. Jumalikud Ilmutused.

Kolm hinnapakmist Seto muinasjuttõ „Repän hanikarah“ ja „Kavalus ja kergeusklikkus!“ perrä. Obinitsa näütetrupp. Koost. Kauksi Ülle. DVD. Obinitsa: Seto Ateljee Galerii.

Kukka Manni. Hällilaul. 2005. Võrumaa.

Kõiva, M. 2000. Meedia. Folkloor. Mütoloogia. Tänapäeva folkloorist. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi rahvausundi töörühma väljaanne.

Lillmaa, Terje. Önnõotsja. Önneotsija. 2018. Eesti Kirjandusmuuseumi teaduskirjastus.

Lõuna-Eesti pärimuse portaal; <http://www.folklore.ee/LEPP>

Mi uma savvusann. Koost. Epp Margna. 2012. Print Best Trükikoda.

Mulgi rahvarõivad. Koost. Tiina Jürgen. 2015. Eesti Loomeagentuur.

Peko. Seto eepos. Koost. Paul Hagu, Seppo Suhonen. 1995. Snellman-instituuti.

Piho, Mare. 2000. Punane ja valge. Setud. Värv ja kultuur. Tartu: ERM.

Piho, Mare. 2001. Setu ehted. Tartu: ERM.

Pino, Nasta. Kopliperasoos on rahapada. 1989. Eesti Raamat.

Päiv ei ole päiväle veli: lõunaeesti kalendripärimus. Koost. Mall Hiiemäe. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2006. Greif. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused.

Raudoja, Ahto. 2014. Setomaa: traditsioonilise arhitektuuri põhijooni. SA Seto Instituut.

Raudoja, Ahto. 2012. Setomaa tsässonate arhitektuurist. Uurimusi Setumaa loodusest, ajaloost ja rahvakultuurist. Tallinn – Värska: SA Seto Instituut.

Raudoja, Ahto jt. 2016. 20 aastakka Seto Kuningriike. Seto Instituut.

Riitsaar, Raili. 2012. Seto tikand. Obinitsa: Seto Ateljee-Galerii.

Riitsaar, Raili. Seto mustrite värvimaailm. 2018. Obinitsa: MTÜ Järveääre.

Rüütel, Ingrid. 2010. Setu rahvalaulu kihistused ja etnokultuuriline taust. Muutudes endaks jääda: valik meenutusi, artikleid, uurimusi. Tallinn: TEA.

Rüütel, Ingrid; Tiit, Ene Margit. 2005. Pärimuskultuur Eestis – kellele ja milleks. I, II. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Sarv, Vaike. 2000. Setu itkukultuur. Tartu, Tampere: Eesti Kirjandusmuuseum.

Sarv, Õie. 2012. Seto kannel täna. Uurimusi Setumaa loodusest, ajaloost ja rahvakultuurist. Tallinn – Värska: SA Seto Instituut.

Seto köök põlvest põlve (traditsioonilise seto söögi ja joogiga seotud teadmised ja retseptid). Koost. Laivi Mesikäpp, Indrek Kivisalu. 2012. Tallinn: Setomaa Tulevik.

Seto sõnastik. Julius Mägiste; toimõndanu [ja eessõna:] Mariko Faster. 2007. Võro Instituut.

Seto rahvas murrõh ja rõõmuh. Kuusõalonõ. 2010. Setomaa Valdu Liit.

Setu verbi grammatika ja sõnastikud. Ülo Toomsalu. 1995. Keele ja Kirjanduse sari.

Võro-seto tähtraamat (kallendri). Võro Selts VKKF. 1990 – 2019. (Kasutada saab setokeelset osa.)

Võrokiilne lugõmik. Võrokõisi elotsõõr ja aastatsõõr 1995 (rahvaluule osa). Võro Instituut.